

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСВІТИ

УДК 378.147:316.454.5

Остапенко Світлана,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: ostapenko-svetlana@bk.ru

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА

Ostapenko Svitlana,
Candidate of Pedagogical Science,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: ostapenko-svetlana@bk.ru

PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING AND DEFINITION OF STUDENT'S SOCIAL COMPETENCE

Мета. На ґрунті всебічного аналізу наукової літератури здійснити експлікацію терміну «соціальна компетентність студента».

Методи. Вирішення поставлених завдань здійснювалось за допомогою використання таких методів, як аналіз та узагальнення наукової, науково-популярної й навчально-методичної літератури з проблем визначення поняття соціальної компетентності; системний аналіз; поєднання історичного й логічного методів у дослідженні; виокремлення підсистем складних об'єктів і їх системний аналіз, цілісні, інтегральні підходи до дослідження педагогічних явищ.

Результати. Узагальнено поняття соціальної компетентності студента; визначено фактори, які спонукали виникнення соціальної компетентності як педагогічного-дидактичного феномену; вказано на здатності особистості, які є визначальними для соціальної компетентності; приділено дослідницьку увагу тим видам компетентностей, які є дотичними компетентності соціальної: професійній компетентності, соціально-психологічній, соціокультурній, соціально-перцептивній.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність, фактор, здатності, дотичний.

Постановка проблеми. Проблемі формування різноманітних компетентностей індивіда присвячена чимала кількість наукових робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників. Інтерес до цього напряму дослідницької діяльності очевидно пов'язується з тим, що реальне становище підготовки фахівців у вищій школі не відповідає сучасним вимогам. Зміни та удосконалення організаційних, методичних основ навчання у вищих закладах освіти, детерміновані залученням української освітньої системи до загальноєвропейських процесів, виявили суттєві прогалини в якості фахової підготовки майбутніх спеціалістів. Серед безлічі питань теоретичного та практичного характеру термінового розв'язання потребують питання, пов'язані з процесами соціалізації молодого людини в умовах навчального, професійного середовища. А ці питання ставлять «у чергу денну» проблему формування соціальної компетентності сучасних студентів.

Мета статті. На ґрунті всебічного аналізу наукової літератури здійснити експлі-

кацію терміну «соціальна компетентність студента»; вказати на фактори, які спонукали виникнення соціальної компетентності як педагогічного-дидактичного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка монографічних та дисертаційних робіт (С. Бахтеєва, А. Гусева, Н. Кодінцева, Н. Кормягіна, О. Козлова та інші) присвячена різним аспектам формування соціальної компетентності тих, хто навчається. Перш, ніж проаналізувати спільне й відмінне у сучасному трактуванні цього терміну науковцями, уточнимо визначення понять «компетенція» та «компетентність» як висхідних.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що в позиціонуванні понять «компетентність» та «компетенція» не спостерігаємо єдиного підходу науковців.

Якщо компетенцію можна розглядати як сукупність знань, умінь, навичок, набутих у ході навчання, які утворюють змістовний компонент такого навчання, то компетентність, за визначенням А. Щукіна, означає властивості, якості особистості, що визначають її здатність до виконання діяльності на основі набутих знань і сформованих на їх основі навичок і вмінь [13, с. 117]. Для нашого дослідження саме це визначення є стрижневим. Як зауважує О. Суригін, компетентність – це коло питань, на яких хто-небудь добре знається, володіє пізнанням, досвідом. Компетентність – властивість особистості, яка базується на компетенції [11].

Дослідження генези проблеми формування соціальної компетентності індивіда спрямовує нас у русло вивчення проблеми діалектичної єдності індивідуального й колективного, корпоративного у формуванні особистості, у тому числі – особистості майбутнього фахівця (У. Кніп, А. Мудрік, Н. Рожков), ідеї соціальної та педагогічної взаємодії учасників педагогічного процесу (О. Бодальов, В. Кан-Калік, Г. Ковальов, О. Цокур та інші).

На думку К. Абульханової-Славської, Е. Ерікссона, О. Лебедева [1] соціальна компетентність розуміється як здатність людини ефективно розв'язувати проблеми (індивідуальні та колективні) у процесі взаємодії з соціумом, зумовленої особистісними якостями та рівнем поінформованості. Серед факторів, які спонукали виникнення соціальної компетентності як педагогічного-дидактичного феномену вчені називають:

– швидкість «старіння» навчальної інформації ще до завершення процесу навчання майбутнього спеціаліста у вищій школі;

– фактори глобалізації, які вимагають від індивіда плідної продуктивної взаємодії з людьми різних соціокультурних уподобань, національностей, віросповідань, масовість освіти, потребу здійснення навчання протягом життя.

Погляди сучасних дослідниць С. Бахтеєвої та А. Гусевої збігаються в тому, що соціальна компетентність є інтегральним особистісним утворенням, яке поєднує в собі ціннісне розуміння соціальної дійсності, категоріальні конкретні соціальні знання, що виступають в якості керівництва до діяльності, суб'єкту здатність до самовизначення та нормотворчості, особистісне уміння реалізовувати соціальні технології у провідних сферах людської діяльності.

Близьким до вказаного вище за сутністю є визначення соціальної компетентності, яке надає В. Нікітін, для якого соціальна компетентність людини зводиться до формування соціальності як здатності людини до ефективної та результативної взаємодії з оточуючим світом [7]. М. Галагузова та В. Бочарова вважають, що соціальна компетентність як педагогічне та соціологічне явище знаходиться в полі дослідження соціальної педагогіки і визначають незалежно одна від одної безпосередній зв'язок соціальної компетентності з соціальною роботою, уводячи у широкий обіг поняття «соціальна допомога» [9, с. 14]; на думку В. Бочарової, формувати соціальну компетентність педагога варто «з метою формування особистості, адекватної до ви-

мог сучасного суспільства» [9, с. 14].

Діяльнісний аспект досліджуваного явища підкреслює О. Колобова, яка розглядає поняття соціальної компетентності як готовність особистості майбутнього спеціаліста до затребуваної та професійно компетентної дії (розв'язанню соціально-професійних задач) на основі вже наявних спеціальних умінь: цілепокладання, структурування, регулятивних і практичних. Дослідниця аналізує вікову специфіку формування соціальної компетентності індивіда, зосереджуючи дослідницьку увагу на випускниках класичного університету [3].

Для сучасного російського педагога й лінгводидакта А. Щукіна соціальна компетентність зводиться до здатності налагоджувати плідні комунікативні взаємини з іншими суб'єктами і зумовлюється наявністю потреб, мотивів, певного ставлення до партнерів по комунікації, а також власної самооцінки [13, с. 316]. Соціальна компетентність вимагає від людини здатності орієнтуватися в соціальній ситуації та керувати нею.

На здатностях, які є визначальними для соціальної компетентності, акцентують увагу українські дослідниці Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук. Вони підкреслюють, що соціальна компетентність передбачає такі здатності [2]:

–аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідуумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві, та інших чинників;

–продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими;

–застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання;

–спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій;

–визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншим.

Досліджуючи специфіку формування соціальної компетентності студентів економіко-управлінських спеціальностей, Н. Кормягіна пише про те, що соціальна компетентність відіграє провідну роль там, де люди взаємодіють, співпрацюють один з одним (у родині, школі, інституті, виробництві, суспільстві в цілому). Вона вирішально визначає успіх праці керівника, педагога, людей? чию майбутню професію визначають як соціономну (себто таку, що спрямована на спілкування й взаємодію з іншими). Вчена вважає, що брак, нестача соціальної компетентності продукує педантизм, невміння володіти собою, завищені вимоги (до себе й оточуючих) тощо [4].

Цікавий погляд на сутність соціальної компетентності висловлює Н. Ляхова: дослідниця вивчає соціальну компетентність студентів вищого педагогічного навчального закладу і доходить висновку, що соціальну компетентність студента можна трактувати як свідоме, адекватне, позитивне ставлення людини до себе й інших, що засновується на реалізації у взаємодії балансу (рівноваги) між кооперацією й конфронтацією. До змісту соціальної компетентності дослідниця включає прийняття себе, адекватну оцінку своєї особистості, самоконтроль поведінки та діяльності, особистісну рефлексію, прийняття іншої людини, визнання її суб'єктивності, шанобливе ставлення до іншого, комунікативну рефлексію [6].

Стабільне функціонування суспільних інституцій, ефективний розвиток та вдосконалення всіх сфер людської діяльності російська дослідниця С. Рачева [8] пов'язує із цілеспрямованим формуванням соціальної компетентності молодого людини, убачаючи в ній інструментарій громадсько-соціального регулювання. Коли соціальної компетентності бракує, молодим людям тяжко адаптуватися до соціального оточення, вони, вважає науковець, не здатні «просто адекватно його (оточення) сприймати й оцінювати, оскільки, з одного боку, потреба молоді у самовизначенні, прагнення до самоствердження, самовдосконалення стимулюються перетвореннями, що відбуваються в суспільстві, а з іншого – обмежуються відсутністю соціальної підтримки щодо визначення власного місця в системі соціально-професійних відношень» [8, с. 5]. Не повною мірою поділяємо це твердження, оскільки вважаємо, що надмірна соціальна опіка молоді, що криється за риторикою «підтримки» в реальності втілюється у гальмування новачків, стримування реформаторських тенденцій.

Дослідники історії соціальної роботи К. Кузьмін та Б. Сутирін визначають соціальну компетентність як комплексне явище, в якому органічно поєднуються знання людини, необхідні для розширення власного світобачення і для відповідних дій щодо зміни умов свого існування в соціумі та інших, способи реалізації отриманих знань з надання допомоги іншим та засоби формування менталітету [5].

На діяльнісно-цільових аспектах соціальної компетентності роблять наголос Л. Крившенко та Н. Вайндорф-Сисоєва, вважаючи, що саме соціальна компетентність людини втілюється в спрямовану практичну та інформаційну підтримку процесів творчого становлення індивідуальності в конкретному суспільстві, сприяє самоорганізації та самореалізації особистості в різних життєвих просторах її соціальної взаємодії.

Приділимо дослідницьку увагу тим видам компетентностей, які є дотичними компетентності соціальної.

Досліджуючи професійну компетентність, В. Турчанинова тлумачить її як інтегральну якість спеціаліста, що характеризується наявністю в нього спеціальних знань, умінь, особистісних властивостей, спрямованістю на соціальну діяльність, що зумовлюють сприйняття та ефективну реалізацію повноважень, які представляють у сукупності компетенцію [3].

Предметом багатьох психологічних досліджень є соціально-психологічна компетентність (А. Астахов, А. Рибаківа, Л. Подоляк, І. Юрченко), яка тлумачиться:

– як здатність ефективно здійснювати професійну діяльність та спілкування, гарантовано досягаючи позитивного результату у взаємодії з клієнтами (при найменших затратах з обох сторін та в короткий термін) (А. Рибаківа [10]);

– як здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних взаємин (А. Астахов Є. Рамацевич).

Визначено, що на становлення цього різновиду компетентності впливає зміст навчальної діяльності, який повинен бути максимально наближений до професійної, актуалізація внутрішньої активності тих, хто навчається, використання різних методів психологічної підготовки, особиста зацікавленість викладачів в освітньому процесі та високий рівень готовності до професійної діяльності, яка визначається як інтегрований показник успішного професійного становлення спеціаліста в процесі навчання у вищому закладі освіти [10].

Лінгводидактика досліджує соціокультурну компетентність і компетенцію – «сукупність знань про країну мови, що вивчається, національно-культурні особливості соціальної та мовної поведінки носіїв мови (компетенція) та здатність користуватися такими знаннями в процесі спілкування, наслідуючи звички, правила поведінки, норми етикету, соціальні умови та стереотипи поведінки носіїв мови (компетент-

ність)» [13, с. 316]. Зміст такої компетентності науковці-лінгводидакти представляють у вигляді чотирьох складових:

- а) соціокультурних знань;
- б) досвіду спілкування (вибір придатного стилю спілкування, вірна трактовка явищ культури);
- в) особистісного ставлення до фактів іншомовної культури (у тому числі здатність людини долати та розв'язувати соціокультурні конфлікти в спілкуванні);
- г) володіння способами використання мови [13].

Феномен соціально-перцептивної компетентності вивчає А. Фатихова [12]. У своєму дослідженні вона, спираючись на рекомендації А. Маркової, характеризує його як складне особистісне утворення, що розвивається в процесі професіоналізації, визначає представлення у свідомості особистісних рис, особливостей поведінки, емоційного стану, а також здатність структурувати знання, адекватно сприймаючи особистість співрозмовника. Результативність дій, спрямованих на формування цього виду компетентності, вчена пов'язує з використанням в цілісному процесі професійної підготовки особистісно-орієнтованих технологій, пріоритетності суб'єкт-суб'єктних взаємин, розвитком рефлексивної позиції особистості, включення студента в контекст соціально-активного навчання.

У якості підстави для розподілу обрані аксіологічний, праксіологічний та особистісно орієнтований підходи (напрями). Такий розподіл є доволі умовним, оскільки у визначеннях соціальної компетентності, що надаються науковцями, доволі часто поєднуються й перетинаються діяльнісні, аксіологічні, особистісні чинники.

Висновки. Аналіз та узагальнення окреслених вище підходів надає нам підстави для визначення соціальної компетентності студента як інтегрального комплексного явища, що поєднує в собі адекватне розуміння соціальної дійсності на макрота мікрорівнях, знання, спрямованість на партнерські стосунки та кооперацію з іншими, особисту рефлексію, здатність до соціальної творчості.

Адекватне розуміння соціальної дійсності на макрорівні зводиться до розуміння, індивідуального зваженого, аргументованого судження про основні соціальні процеси та події, що відбуваються в країні, нашому регіоні, а вимога розуміння соціальної дійсності на макрорівні відбиває характер взаємин студентів у групі, з найближчим оточенням. Загальне визначення соціальної компетентності конкретизується у ході конкретизації та опису структури досліджуваного явища.

Список літератури / References:

1. Абульханова-Славская К. А. Типология личности и гуманистический подход / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1995. – 214 с.
Abul'hanova-Slavskaya K. A. (1995). *Tipologiya lichnosti i gumanisticheskii podhod* [Personality typology and humanistic approach]. Moscow, Nauka Publ., 214 p.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : монографія / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко та ін.; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К. І. С., 2004. – 112 с.
Bibik, N. M. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osviti: svitovyi dosvid ta ukrain-ski perspektivy: biblioteka z osvitiioi polityky: monohrafiia* [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: education policy library: monograph]. Kyiv, K. I. S. Publ., 112 p.
3. Компетентність саморозвитку фахівця : педагогічні засади формування у вищій школі / О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Я. В. Кічук, С. О. Рябушко. – Ізмаїл : ІДГУ, 2007. – 236 с.

- Bila, O. O. (2007). *Kompetentnist samorozvytku fakhivtsia: pedahohichni zasady formuvannia u vyshchiiy shkoli* [Specialist's self-development competence: pedagogical principles of development in Higher education institutions]. Izmail, ISHU Publ., 236 p.
4. Кормягина Н. Н. Формирование социальной компетентности студентов экономико-управленческих специальностей : диссертация ... кандидата педагогических наук : спец. 13.00.08. / Н. Н. Кормягина. – Ярославль, 2007. – 200 с.
- Kormyagina, N. N. (2007). *Formirovanie social'noj kompetentnosti studentov e'konomiko-upravlencheskih special'nostej : dissertaciya ... kandidata pedagogicheskikh nauk : spec. 13.00.08*. [Developing social competence of students of economic-managerial specialties. PhD ped. sci. Diss]. Yaroslavl', 200 p.
5. Кузьмин К. В. История социальной работы за рубежом и в России (с древности до начала XX века) / К. Кузьмин, Б. Сутырин. – М. : Академический проект, 2003. – 480 с.
- Kuz'min, K. V. (2003). *Istoriya social'noj raboty za rubezhom i v Rossii (s drevnosti do nachala XX veka)* [History of social work abroad (from antiquity till the beginning of the 20th century)]. Moscow, Akademicheskij proekt Publ., 480 p.
6. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков / М. В. Ляховицкий. – М. : Высш. шк., 1981. – 159 с.
- Lyahovickii, M. V. (1981). *Metodika prepodavaniya inostrannyh yazykov* [Methodology of foreign languages teaching]. Moscow, Vyshaja shkola Publ., 159 p.
7. Никитин В. А. Социальная педагогика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В. А. Никитина. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 272 с.
- Nikitin, V. A. (2000). *Social'naya pedagogika: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenii* [Social pedagogy: textbook for higher education students]. Moscow, Humanitarian publishing center VLADOS, 272 p.
8. Рачева С. С. Развитие социальной компетентности студентов на основе проектного обучения в вузе / С. С. Рачева : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 : Санкт-Петербург, 2003. – 191 с.
- Racheva, S.S. (2003). *Razvitie social'noj kompetentnosti studentov na osnove proektnogo obucheniya v vuze* [Students' social competence development on the basis of project education in higher education institution. PhD ped. sci. Diss]. St Petersburg, 191 p.
9. Ромм Т. А. История социальной педагогике : учебное пособие / Т. А. Ромм. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 346 с.
- Romm, T. A. (2010). *Istoriya social'noj pedagogiki : uchebnoe posobie* [History of social pedagogy: textbook]. Rostov-na-Donu, Feniks Publ., 346 p.
10. Рыбакова А. И. Становление социально-психологической компетентности специалиста по социальной работе в процессе обучения в вузе : диссертация ... кандидата психологических наук : спец. 19.00.05 / А. И. Рыбакова; [Место защиты : Рос. гос. социал. ун-т]. – Москва, 2008. – 266 с.
- Ryakova, A. I. (2008). *Stanovlenie social'no-psihologicheskoi kompetentnosti specialista po social'noj rabote v processe obucheniya v vuze : dissertaciya ... kandidata psihologicheskikh nauk : spec. 19.00.05* [Development of social-psychological competence of social work specialist in the process of studying in higher education institution. PhD psy. sci. Diss]. Moscow, 266 p.
11. Сучасна вища школа : психолого-педагогічний аспект : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – К., 1999. – 450 с.
- Nychkalo, N. H. (1999). *Sychasna shkola: psykhologo-pedahohichniy aspekt: monohrafiya* [Modern school: psychological-pedagogical aspect: monography]. Kyiv, 450 p.
12. Фатыхова А. Л. Формирование социально-перцептивной компетентности социа-

- льных педагогов в процессе обучения в вузе : диссертация ... доктора педагогических наук : спец. 13.00.05, 13.00.08. / А. Л. Фатыхова – Москва, 2005. – 332 с.
- Fatyhova, A. L. (2005). *Formirovanie social'no-perceptivnoj kompetentnosti social'nyh pedagogov v processe obucheniya v vuze : dissertaciya ... doktora pedagogicheskikh nauk : spec. 13.00.05, 13.00.08.* [Development of social-perceptive competence of social teacher in the process of studying in higher education institution. Doct. ped. sci. Diss]. Moscow, 332 p.
13. Шукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь : более 2000 единиц / А. Н. Шукин. – М. : Астрель: АСТ : Хранитель, 2007. – 746 с.
- SHCHukin, A. N. (2007). *Lingvodidakticheskii e'nciklopedicheskii slovar' : bolee 2000 edinic* [Linguodidactic encyclopedic dictionary: more than 2000 items]. Moscow, Astrel' Publ., 746 p.

Дата надходження рукопису 14.09.2016 р.

Objective. *The objective of the article is to carry out an explication of the term «social competence of the student» on the basis of comprehensive analysis of the scientific literature.*

Methods. *Methodological basis of the present research presupposes the following kinds of analysis: analysis and synthesis of scientific, popular scientific, and educational literature on the problems of social competence notion definition; system analysis; combining historical and logical methods in the study; allocation of subsystems of complex objects and their system analysis, holistic, integrated approach to the study of pedagogical phenomena.*

Results. *The concept of social competence of the student is generalized; factors that prompted the emergence of social competence as a pedagogical-didactic phenomenon are stated; the abilities of the individual, which are crucial for social competence, are indicated; the types of competencies that are contiguous to the social one are emphasized: they are the professional competence, socio-psychological, socio-cultural, social and perceptual.*

Key words: *competence, social competence, factor, abilities, contiguous.*

Цель. *На основе всестороннего анализа научной литературы осуществить экспликацию термина «социальная компетентность студента».*

Методы. *Разрешение поставленных задач осуществлялось с помощью таких методов, как анализ и обобщение научной, научно-популярной и учебно-методической литературы по проблемам определения понятия социальной компетентности; системный анализ; соединение исторического и логического методов в исследовании; выделение подсистем сложных объектов и их системный анализ, целостные, интегральные подходы к исследованию педагогических явлений.*

Результаты. *Обобщено понятие социальной компетентности студента; определены факторы, которые побудили возникновение социальной компетентности как педагогично-дидактического феномена; указаны способности личности, которые являются определяющими для социальной компетентности; уделено внимание тем видам компетентностей, которые есть дотическими социальной: профессиональной компетентности, социально-психологической, социокультурной, социально-перцептивной.*

Ключевые слова: *компетентность, социальная компетентность, фактор, способности, дотический.*